

Мамчур Ольга Ігорівна,
кандидат географічних наук, доцент
Ванда Ірина Володимирівна

Львівський національний університет імені Івана Франка, м.
Львів, Україна, e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua
Львівський національний університет імені Івана Франка, м.
Львів, Україна, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua

ГЕОПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АЗІЇ

Метою є виявлення та аналіз геопросторових особливостей процесів економічної глобалізації у країнах Південної Азії, що характеризується найбільшою людністю серед макрорегіонів світу, особливим гео економічним положенням та роллю у світовій економіці.

Методика. Особливості економічної глобалізації країн макрорегіону проаналізовано завдяки показникам зовнішньоторговельного обігу, його обсяги й структуру; технологічний рівень продукції країн; висвітлено тренди вхідних прямих іноземних інвестицій у країни. Особлива увага звернена на суспільно-географічні особливості й динаміку потоків зовнішньої торгівлі й інвестицій в усіх країнах регіону. Процеси глобалізації висвітлено через показник рівня відкритості економіки у країнах макрорегіону Південна Азія.

Групування країн за особливостями економічної глобалізації макрорегіону здійснено методом багатомірною (таксономічного) аналізу та побудовою графа «дерево поєднань» з детальною характеристикою виявлених таксонів (груп) країн. Для багатомірної таксономізації обрано десять відносних показників, зокрема рівень економічного розвитку показники зовнішньої торгівлі, показники технологічної структури експорту товарів, показники вхідних фінансових потоків.

Наукова новизна. У статті вперше комплексно проаналізовано головні геопросторові особливості економіко-глобалізаційних процесів у країнах макрорегіону Південної Азії. Завдяки найновішим даним авторитетних міжнародних організацій висвітлено фактори розвитку та новітні тенденції (2010-2020 рр.) й геопросторові особливості зовнішньої торгівлі та прямих іноземних інвестицій у макрорегіоні. Охарактеризовано особливості технологічного рівня експортної продукції країн Південної Азії. Проаналізовано покриття імпорту експортом у зовнішній торгівлі й послугами. Також висвітлено динаміку відкритості економіки (експортно-імпортною квотою) у країнах макрорегіону. Вперше у вітчизняних дослідженнях суспільної географії макрорегіонів світу завдяки методу багатомірною (таксономічного) аналізу та побудові графа «дерево поєднань» детально охарактеризовано таксони (групи) країн й обґрунтовано групування країн за особливостями економічної глобалізації у Південній Азії: (а) Мальдіви; (б) Індія, Бутан; (в) інші країни Південної Азії. Проаналізовано тенденції діяльності транснаціональних компаній дозволяють стверджувати про чільне місце макрорегіону в гео економічній структурі світу.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані для планування, особливостей економічного (зокрема, торговельного та інвестиційного) та інших видів співробітництва України (чи інших держав) з країнами Південної Азії. Також методика дослідження може бути застосована для детального аналізу економіко-географічних чинників розвитку макрорегіону й просторового аналізу економічної глобалізації в інших макрорегіонах та з дидактичною метою.

Ключові слова: економічна глобалізація, зовнішня торгівля, відкритість економіки, інвестиції, багатомірний аналіз, осередки глобалізації, міграції, таксони.

Мамчур Ольга Ігорівна,
кандидат географічних наук, доцент
Ванда Ірина Володимирівна

Львівський національний університет імені Івана Франка,
г. Львів, Україна, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua
Львівський національний університет імені Івана Франка,
г. Львів, Україна, e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua

ГЕОПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ СТРАН ЮЖНОЙ АЗИИ

Целью является выявление и анализ геопространственных особенностей процессов экономической глобализации в странах Южной Азии, характеризующийся наибольшим населением среди макрорегионов мира, особым геоэкономическим положением и ролью в мировой экономике.

Методика. Особенности экономической глобализации стран макрорегиона проанализированы благодаря показателям внешнеторгового оборота, его объемам и структуре; технологический уровень продукции стран; освещены тренды входящих прямых иностранных инвестиций в развивающиеся страны. Особое внимание обращено на общественно-географические особенности и динамику потоков внешней торговли и инвестиций во всех странах региона. Процессы глобализации отражены через показатель уровня открытости экономики в странах макрорегиона Южной Азии.

Группирование стран по особенностям экономической глобализации макрорегиона осуществлена методом многомерного (таксономического) анализа и построением графа «дерево сочетаний» с подробной характеристикой выявленных таксонов (групп) стран. Для многомерной таксономизации выбрано десять

относительных показателей, в том числе уровень экономического развития, показатели внешней торговли, показатели технологической структуры экспорта товаров, показатели входящих финансовых потоков.

Научная новизна. В статье впервые комплексно проанализированы главные геопространственные особенности экономико-глобализационных процессов в странах макрорегиона Южной Азии. Благодаря новейшим данным авторитетных международных организаций отражены факторы развития и новейшие тенденции (2010-2020 гг.) и геопространственные особенности внешней торговли и прямых иностранных инвестиций в макрорегионе. Охарактеризованы особенности технологического уровня экспортной продукции стран Южной Азии. Проанализировано покрытие импорта экспортом во внешней торговле услугами. Также отражена динамика открытости экономики (за экспортно-импортной квотой) в странах макрорегиона. Впервые в отечественных исследованиях общественной географии макрорегионов мира благодаря методу многомерного (таксономического) анализа и построению графа «дерево сочетаний» подробно охарактеризованы таксоны (группы) стран и обосновано группирование стран по особенностям экономической глобализации в Южной Азии: (а) Мальдивские острова; б) Индия, Бутан; в) другие страны Южной Азии. Проанализированные тенденции деятельности транснациональных компаний позволяют утверждать об особом месте макрорегиона в геоэкономической структуре мира.

Практическое значение. Результаты исследования могут быть использованы для планирования экономического (в частности, торгового и инвестиционного) и других видов сотрудничества Украины (или других стран) со странами Южной Азии. Также методика исследования применима для детального анализа экономико-географических факторов развития макрорегиона и пространственного анализа экономической глобализации в других макрорегионах и с дидактической целью.

Ключевые слова: экономическая глобализация, внешняя торговля, открытость экономики, инвестиции, многомерный анализ, миграции, центры глобализации, таксоны.

UDC 911.3:339.9 (54+581)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.66.63-73>

Mamchur Olha Ihorivna,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor
Vanda Iryna Volodymyrivna

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
e-mail: olga.mamchur@lnu.edu.ua
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine,
e-mail: iryna.vanda@lnu.edu.ua

GEOSPACIAL FEATURES OF ECONOMIC GLOBALIZATION OF SOUTH ASIAN COUNTRIES

The purpose of this work is to identify and analyze the geospatial features of economic globalization in South Asia which is characterized by the largest population among the World's macro-regions, special geoeconomic position and role in the World economy.

Method. Features of economic globalization of the macro-region countries are analyzed due to the indicators of foreign trade turnover, its volume and structure, directions of foreign trade flows, technological level of products of the countries, and trends of incoming foreign direct investment in the countries. Particular attention is paid to human-geographical features and dynamics of foreign trade and investment flows in all countries of the region. The processes of globalization are reflected by the indicator of the level of openness of the economy in the countries of the macro-region of South Asia.

The grouping of countries according to the peculiarities of economic globalization in macro-region is carried out by the method of multidimensional (taxonomic) analysis and a graph "tree of combinations" creating with a detailed description of the identified taxa (groups) of countries. Ten relative indicators have been selected for multidimensional taxonomy, including the level of economic development, foreign trade indicators, indicators of the technological structure of exports of goods, indicators of incoming financial flows.

Scientific novelty. For the first time, the main geospatial features of economic and globalization processes in the countries of the South Asian macro-region have been comprehensively analyzed in this article. Development factors, the latest trends (2010-2020) and geospatial features of foreign trade and foreign direct investment in the macroregion are highlighted based on the latest data from reputable international organizations. The peculiarities of the technological level of export products of South Asian countries are described. The coverage of imports by exports in foreign trade and services is analyzed. The dynamics of economic openness (export-import quota) in the countries of the macro-region is also highlighted.

For the first time in domestic studies of human geography of macroregions of the World the taxa (groups) of countries and substantiating these groups of countries as per economic globalization in South Asia was characterized in details using the method of multidimensional (taxonomic) analysis and construction of "tree of combinations" graph: (a) Maldives; b) India, Bhutan; c) other countries of South Asia.

Practical meaning. The research results can be used to plan the features of the economic (in particular, trade and investment), etc. types of cooperation between Ukraine (or other countries) and the countries of South Asia. The research methodology can also be used for a detailed analysis of economic-geographical factors of macroregion development and spatial analysis of economic globalization in other macroregions and for didactic purposes.

Key words: economic globalization, foreign trade, openness of the economy, investment, multidimensional analysis, migrations, centers of globalization, taxa.

Постановка проблеми. Процеси економічної глобалізації є важливим об'єктом суспільно-географічних досліджень. До того ж актуальним є аналіз глобальних тенденцій з точки зору регіональної парадигми. У статті економічна глобалізація досліджена на прикладі макрорегіону Південної Азії, усі країни якого належать до групи країн, що розвиваються, й характеризується особливим глобальним й регіональним геоekonomічним й цивілізаційним положенням, значним демографічним (із людністю понад 1,8 млрд осіб), соціальним, економічним потенціалом та специфічними геополітичними процесами, в тім числі військово-політичними. Без врахування економічної глобалізації неможливо виявити та вирішити сучасні проблеми економічного розвитку як світу в цілому, так і окремого макрорегіону й країни зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобалізаційні процеси знайшли своє відображення й осмислення у працях багатьох вчених з різних наукових галузей. Серед вітчизняних вчених-географів велику кількість наукових праць щодо економічної-географічної глобалістики країн та регіонів має Мирослава Книш [1, 2, 3, 4]. Важливим джерелом інформації та методичних підходів для обчислення рівнів економічної глобалізації країн світу є публікації міжнародних Швейцарського економічного інституту та Інституту А. Кернея [7,9].

Метою дослідження є аналіз чинників та геопросторових особливостей процесів економічної глобалізації у країнах Південної Азії.

Вклад основного матеріалу. Поняття “глобалізація” є одним із найактуальніших у суспільно-географічній науці. Попри велику кількість існуючих означень терміна, виокремимо одне із них, запропоноване експертами Міжнародного валютного фонду: глобалізація – це зростаюча економічна взаємозалежність країн усього світу в результаті збільшення обсягів і різноманітності транскордонних потоків, товарів, послуг, капіталу завдяки швидкій дифузії технологій [3, с. 111]. Найчастіше процеси економічної глобалізації розглядають у трьох зрізах: власне економічна, торговельна та фінансова. Зокрема, такий підхід має Швейцарським економічним інститутом при Федеральній вищій технічній школі Цюриха (КОФ) [4,9].

Головними характеристиками економічної глобалізації і лібералізації міжнародної торгівлі є поширення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), виникнення потужних транскордонних фінансових потоків. Розвиток цих процесів став можливим у результаті взаємодії двох чинників, а саме економічної політики, що спричинила до зниження національних бар'єрів для міжнародної торгівлі і ПІІ та нових технологій, передусім у сфері інформації та комунікації.

Головними особливостями економічної глобалізації у країнах Південної Азії є такі: швидкий темп зростання експорту товарів і послуг з регіону, особливо з Індії, яка займала другу позицію у світі після Китаю у 2020 р.; відносно великі обсяги надходжень ПІІ в регіон; транснаціоналізація економіки; наявність великих ТНК у переліку найбільших транснаціональних корпорацій світу, серед них одна з найбільших – корпорація «Тата»; активні процеси міжнародної економічної інтеграції, зокрема завдяки діяльності міжнародної організації «Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії» (СААРК); функціонування осередків економічної глобалізації у містах Бангалор та Гайдерабад, що спеціалізуються на наданні аутсорсингових послуг у галузі інформаційних технологій, бізнес послуг та ін. у глобальних масштабах; Індія відіграє головну роль у регіональному економічному розвитку, яка не лише забезпечує себе основними видами промислової продукції, але й перетворює технологічний ресурс на чинник зростання конкурентоспроможності країн.

На сьогодні серед перспектив розвитку макрорегіону виділяють зростання передових галузей: інформаційних і біотехнологій, питання ефективного використання енергетичних ресурсів. Важливими у контексті зростання конкурентоспроможності є запровадження демографічної політики та стратегій розвитку сфери освіти (особливо, грамотності) та охорони здоров'я.

Проаналізуємо баланс, структуру та географічні особливості зовнішньої торгівлі регіону. Південна Азія загалом й усі країни зокрема мають від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і товарами та послугами разом. Покриття імпорту експортом коливається від 0,15–0,20 для Непалу і Афганістану – найменш розвинених країн регіону, до 0,91 для Індії. Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом має ще нижчі значення (від 0,08 до 0,74). У зовнішній торгівлі послугами виділяються дві країни з коефіцієнтом покриття імпорту експортом понад 1,0: Індія (1,32), Мальдіви (2,11). Таким чином проявляється приналежність Індії до нових індустріальних країн як провідної групи країн, що розвиваються, а також потенційний перехід Мальдів до групи малих острівних країн з високими доходами з сервісною економікою.

Зовнішня торгівля Південної Азії характеризується переважанням торгівлі товарами над послугами (на 123,1 млрд дол. у експорті, на 328,9 млрд дол. в імпорті) (див. табл.1). Таке

співвідношення притаманне для шести із загальною восьми країн макрорегіону, окрім Мальдів та Непалу, де експорт послуг перевищує експорт товарів [11, 12].

Таблиця 1

Зовнішня торгівля країн Південної Азії, 2020 р.

Країни	ВВП, млн дол	Експорт, млн дол		Імпорт, млн дол	
		товарів	послуг	товарів	послуг
Афганістан	17 927	783	700	6 475	1 105
Бангладеш	332 240	33 605	6 309	52 410	8 406
Бутан	2 551	433	135	768	226
Індія	2 679 578	276 227	203 253	371 920	153 925
Мальдіви	3 942	286	1 522	1 835	720
Непал	27 852	818	904	10 679	1 096
Пакистан	255 815	21 976	5 353	45 874	7 543
Шрі-Ланка	80 668	10 137	3 035	15 993	3 984

Складено авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

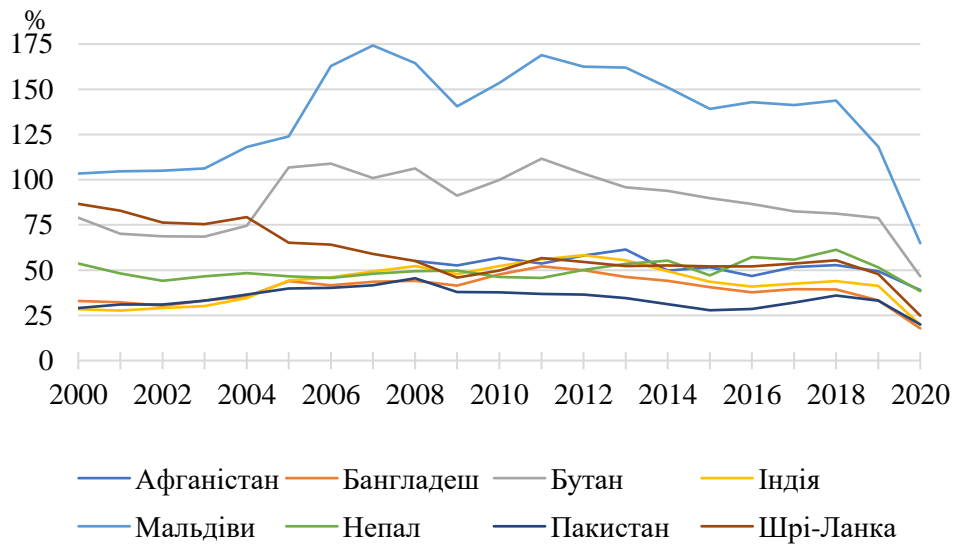

Рис. 1. Динаміка відкритості торгівлі країн Південної Азії, 2000–2020 рр., % до ВВП

Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

Країни макрорегіону відрізняються за рівнем відкритості економіки (експортно-імпоротною квотою). За багаторічними даними країною з дуже високим рівнем відкритості (понад 100%) є Мальдіви, з високим рівнем – Бутан (79 – 112 %), з низьким – Пакистан (до 40%). Решта країн мають середній рівень відкритості економіки (40–60%). Так, у 2010–2019 рр. середньосвітове значення коливалось в межах 53–60%, тоді як розкид значень для країн становив від 27 до 169%. Динаміка відкритості економіки країн Південної Азії (рис. 1) збігається із загальносвітовими тенденціями. Роки економічного скорочення (2009 р., 2015р., 2020 р.) відзначаються як мінімуми на графіку. Відзначимо, що у 2020 р. рівень відкритості економіки світу зріс скоротився більше ніж удвічі, на 52,6% порівняно з попереднім роком. Серед країн Індії найбільше зменшення значення показника було характерне для Індії (на рівні світового значення, 52,0%), тоді як решта країн регіону мали менш інтенсивне зменшення (на 21,2–48,1%). Спостерігається кореляційний зв'язок: чим вища експортна відкритість товарами, тим більший спад рівня відкритості (коефіцієнт кореляції +0,65) у 2020 р., натомість обернений тип зв'язку має імпортна товарна відкритість (-0,56).

Товарна структура експорту і імпорту Південної Азії не зазнала значних змін протягом 2010–2020 рр. У структурі експорту товарів переважає продукція легкої промисловості (31,3%; див. товарну групу «інші товари обробної промисловості» на рис. 2.), хімічної, машинобудівної промисловості, металургії, гірничо-видобувної промисловості і сільського господарства.

Головними групами товарів у обсязі імпорту є паливо й продукція машинобудування, які становлять енергетичну і технологічну основу розвитку країн.

У структурі зовнішньої торгівлі товарами важливим для аналізу є технологічний рівень продукції. У експорті товарів макрорегіону провідні позиції має продукція низько і середньотехнологічних, ресурсних виробництв, і первинна продукція, які мають порівняно невисоку додану вартість. Висока частка первинної продукції (28,3%) і ресурсних виробництв (20,7%) у імпорті визначається енергетичною і продовольчою залежністю регіону; 14,8% імпорту товарів припадає на високотехнологічну продукцію [12].

Рис. 2. Структура експорт та імпорту за групами товарів Південної Азії, 2020 р., %

Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [11, 12]

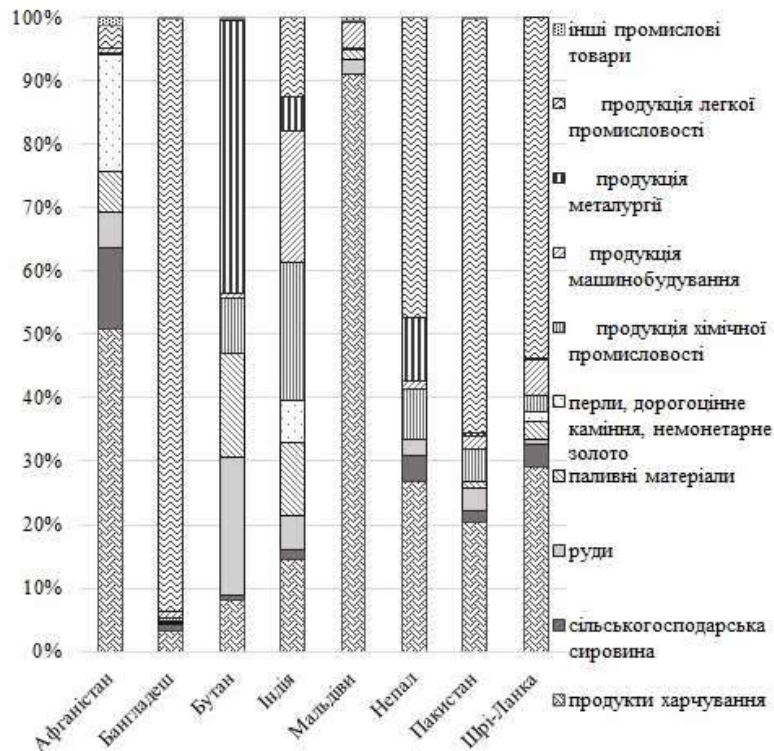

Рис. 3. Структура експорту країн Південної Азії за групами товарів, 2020 р., %

Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

Структура зовнішньої торгівлі Південної Азії – дуже близька до структури експорту та імпорту Індії, на яку припадає 75-80% торгівлі товарами і 86–92% послугами регіону, тоді як між

країнами є значні відмінності у зовнішній торгівлі (рис. 3), що визначається спеціалізацією національних економік. У двох найбільших за обсягами товарів країнах-експортерах товарів продукція легкої промисловості (рослинні волокна, тканини, одяг) має велике переважання: Бангладеш - 90,1%, Пакистан – 61,1% (причому з одягу 2/3 припадає на чоловічий), що відображає вузьку міжнародну спеціалізацію господарства. Різноманітнішу структуру експорту, проте з головною групою товарів «продукція легкої промисловості», мають Шрі-Ланка (49,2%, головним чином рослинні волокна і одяг) та Непал (42,9%; у т.ч. текстильні вироби, вовняні тканини, килими).

Відносно сталою є структура експорту товарів Мальдівів – острівної держави: 89,1% вартості припадає на рибу і рибопродукти. Відзначимо зрушення у структурі, які відбулися за 2015–2020 рр.: у Афганістані зменшення частки товарів обробної промисловості при наростанні значення продуктів харчування (до 50,9%, переважно фрукти і горіхи – 34,4% усього експорту товарів, також овочі, спеції) та дорогоцінного каміння і немонетарного золота (до 18,3%), у Бутані зросла частка продукції металургії, зокрема, чавуну до 31,1%, міді до 9,4%, а також електроенергетики (14,7%).

Структура імпорту товарів країн Південної Азії набагато різноманітніша: жодна з товарних груп не має 30% і більше за вартістю (рис. 4). Найважливіші групи імпортованих товарів у Індії – це паливо (27,8%), Бангладеші та Шрі-Ланці – продукція легкої промисловості (24,6% і 16,1%; з можливістю ре-експорту). Спільною типовою рисою є висока частка продукції машинобудування (25±6%, від 19% у Афганістані, до 31% у Бутані). Відносно висока частка продуктів харчування (понад 15%) в усіх країн, окрім Індії. Туристично-спеціалізовані Мальдіви та Шрі-Ланка потребують задовольняти потреби відвідувачів; Афганістан, Бутан, Непал – найменш розвинені країни світу, з обмеженими можливостями для аграрного господарювання; Бангладеш, Пакистан – попри відносно сприятливі агрокліматичні умови, надзвичайно велика людність країн.

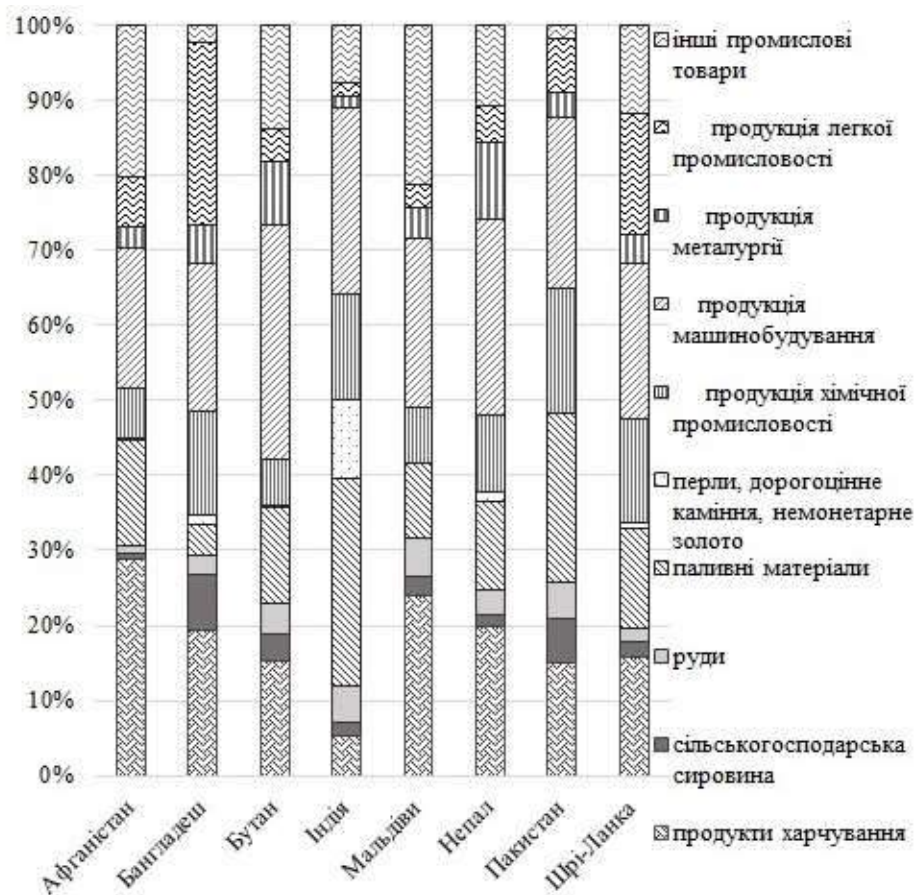

Рис. 4. Структура імпорту країн Південної Азії за групами товарів, 2020 р., %
Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

За географічною структурою експорту товарів країни Південної Азії діляться на дві групи (табл. 2): а) до розвинених країн (Бангладеш, Шрі-Ланка, Пакистан, які спеціалізуються на легкій промисловості – працемісткому виробництві, що використовує наявну дешеву робочу силу країн та навички населення, де головним партнером є США); б) у країни, що розвиваються. В Бутані й

Непалі понад 70% експорту товарів припадає на Індію, що відображає як географічне положення, так і конфліктні геополітичні стосунки з другою країною-сусідом Китаєм. 50% експорту товарів Афганістану припадає на дві сусідні країни Південної Азії – Пакистан та Індію. Таким чином, географічне положення суттєво впливає на спрямованість експортних товарних зв'язків закритих (англ. “landlocked”, без виходу до океану) країн Південної Азії.

Таблиця 2

Географічна структура експорту товарів країн Південної Азії, %, 2020 р.

Групи країн	Афганістан	Бангладеш	Бутан	Індія	Мальдіви	Непал	Пакистан	Шрі-Ланка
Країни, що розвиваються	94,2	15,1	97,2	58,4	52,7	80,2	41,1	32,6
Розвинені країни	5,8	84,9	2,8	41,6	47,3	19,8	58,9	67,4
Головні п'ять країн призначення експорту								
1	ОАЕ 37,3	США 15,4	Індія 89,1	США 17,9	Таїланд 34,3	Індія 72,6	США 18,8	США 26,2
2	Індія 26,2	Німеччина 14,2	Бангладеш 6,0	Китай 6,9	Німеччина 10,8	Німеччина 9,0	Китай 8,5	елика Британія 9,4
3	Пакистан 23,8	Велика Британія 8,5	Непал 1,4	ОАЕ 6,5	Франція 9,4	Франція 2,6	Велика Британія 7,9	Індія 6,5
4	Китай 2,8	Іспанія 7,0	Італія 1,2	Гонконг 3,5	США 6,6	США 2,4	Німеччина 6,3	Німеччина 6,0
5	Таджики-стан 1,8	Франція 4,9	Японія 0,2	Сінгапур 3,0	Велика Британія 5,4	Велика Британія 1,8	ОАЕ 5,0	Італія 4,7

Розраховано за даними: UNCTADStat Data Center [12]

Аналізуючи динаміку експорту послуг, відзначимо, що він переважає експорт товарів лише у Мальдівах та Непалі. Ці країни суттєво зменшили обсяги експорт послуг в 2020 р. (на 54,9 і 44,2% відповідно; також Бутан зменшив експорт послуг, на 31, 5%), тоді як експорт послуг решти країн регіону змінився у межах $\pm 10\%$ щодо 2019 р. Структура експорту послуг відображає потенціал країн регіону (рис. 5; показано групи послуг, що займають понад 5,0% у структурі), і зазнала незначних змін: суттєві зрушення відбулися у 2020 р. порівняно з 2010–2019 рр. у Пакистані і Шрі-Ланці (зокрема, зростання частки комп'ютерних послуг).

Найбільш одноманітна і схожа структура експорту послуг у Мальдів та Бутану, де переважають туристичні послуги (91,8 і 62,6% відповідно), які доповнюються транспортними (5,6% і 28,4%, переважно для потреб туристів). Інші групи послуг комбінуються у країнах по-різному: надання послуг, пов'язаних з товарами, представлено у Бангладеш (11,8%); транспортні послуги мають виражене значення у Афганістані (12,4%) й Пакистані (11%) (головним чином послуги авіатранспорту, як і в Бутані, які є вартісними); туристичні послуги у Непалі і Шрі-Ланці мають близько 22%, у решті країн – до 10%. На інші види послуг припадає понад 80%, як у Пакистані, Індії, й 70–80% у Афганістані, Бангладеші, Непалі, серед них особливо виділяються комп'ютерні послуги (Індія, Шрі-Ланка – 1/3 усього експорту послуг, Пакистан – 1/4); технічні, пов'язані з торгівлею та інші бізнес послуги (Непал 48,5%, Шрі-Ланка 39,0%); урядові товари та послуги (утримання посольств, міжнародних організацій тощо) мають найбільшу вагу в Бангладеші (45,3%), Пакистані і Афганістані (15–18%). Підтвердженням розвитку країн регіону є представлення будівельних послуг, головно у своїй країні (Афганістан, Бангладеш). Майже не представлені у експорті фінансові, страхові, інтелектуальної власності, консультаційні послуги, надавачами яких на ринку виступають переважно провідні розвинені країни світу.

Значимо, що Індія (1,378 млрд жителів) є 8-ою за обсягом експорту для України і це величезний споживчий ринок для експорту. Зараз Індія є найбільшим покупцем української соняшникової олії. Потенціал співробітництва з Індією в аерокосмічній сфері, енергетиці, інформаційних та біотехнологіях залишається нереалізованим. Поступово посилюється військово-технічне співробітництво. Понад 18 тисяч індійських студентів (2020) навчається в Україні.

Традиційно для характеристики економічної глобалізації використовують показники частки міжнародної торгівлі (експорт товарів і послуг плюс імпорт товарів і послуг) у відношенні до ВВП країни, вхідних прямих іноземних інвестицій у країні [3, 5]. Потоки вхідних прямих іноземних інвестицій (як частка до ВВП) у країнах Південної Азії нижчі, ніж у середньому у світі, крім Мальдів з 2002 р. (див. рис. 6). Короткотермінові періоди відносно більших потоків вхідних ПІІ спостерігалися в Афганістан (2004–2006 рр.); після закінчення перехідного періоду, впровадження

нової конституції, стабілізація політичної ситуації), Бутан (2006–2007 рр., період активної підготовки у контексті демократизації, переходу від абсолютної до конституційної монархії; 2012 р. – наступний рік після візиту японської імператорської родини; з Японією тісні політичні зв'язки), Індію (2008–2009 рр., після кількарічного періоду динамічного зростання виробництва у країні, що підвищило її конкурентоспроможність та привабливість для інвестування).

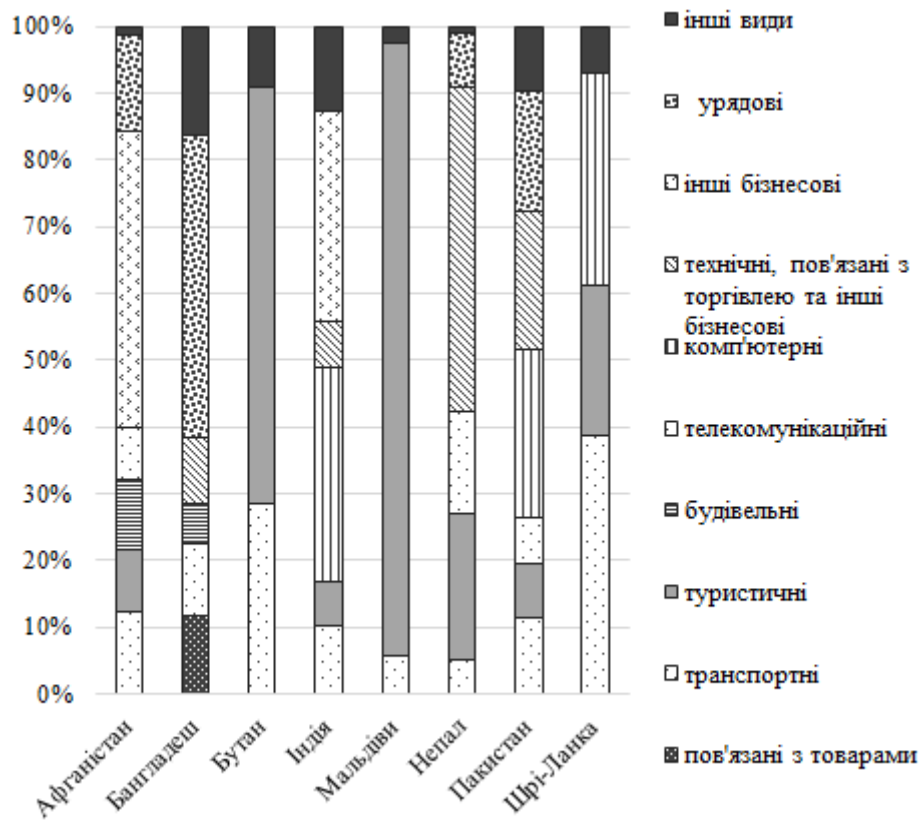

Рис. 5. Структура експорту країн Південної Азії за групами послуг, 2020 р., %
Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center

Інвестиції до Південної Азії у 2020 р. зросли на 20% (до 71 млрд дол.), головним чином за рахунок збільшення ПІІ в Індію (на 29%) [13]. Цьому сприяла й висока динаміка інвестицій у рамках придбань у секторі інформаційних технологій і будівництва. В результаті великих угод в секторі інформаційних технологій, охорони здоров'я, інфраструктури та енергетики загальний обсяг міжнародних злиттів і поглинань зріс на 86% (до 28 млрд дол.). Не змінився, або скоротився, притік ПІІ у країни Південної Азії, економіка яких експортно-орієнтована на виробництві одягу (Шрі-Ланка, Бангладеш, Пакистан). Відзначається активність Індії і щодо відтоку ПІІ, внаслідок розторгнення угод про інвестування (по 6 у 2019–2020 рр., найбільше з поміж країн світу; загалом у світі розривається у рік близько 40 таких угод) [13].

Для комплексної характеристики просторових особливостей економічної глобалізації країн макрорегіону проведено багатовимірний аналіз. Обрано задля багатовимірної таксономізації 10 відносних показників: рівень економічного розвитку (ВВП на особу, дол. США), показники зовнішньої торгівлі (експортна квота – відношення вартості експорту до ВВП країни, %, імпортна квота – відношення вартості імпорту до ВВП країни, %, покриття імпорту експортом – відношення вартості експорту до вартості імпорту), показники технологічної структури експорту товарів (частка первинних продуктів і ресурсних виробництв, низькотехнологічних виробництв, середньотехнологічні виробництва, у %), показники вхідних фінансових потоків (обсяг валових ПІІ на особу, дол. США, відношення потоків вхідних ПІІ до ВВП, %, отримані персональні надходження, % до ВВП). Застосовано найновіші доступні дані (за 2020 р.), представлені у базі даних ЮНКТАД [12].

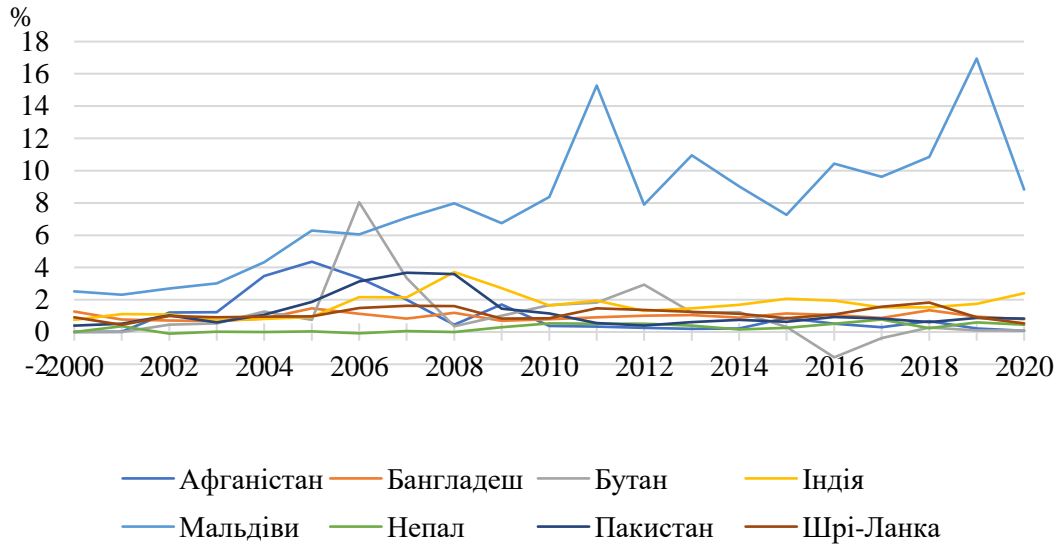

Рис. 6. Динаміка потоків вхідних прямих іноземних інвестицій країн Південної Азії, 2000–2020 р., % до ВВП
Розраховано та побудовано авторами за даними: UNCTADStat Data Center [12]

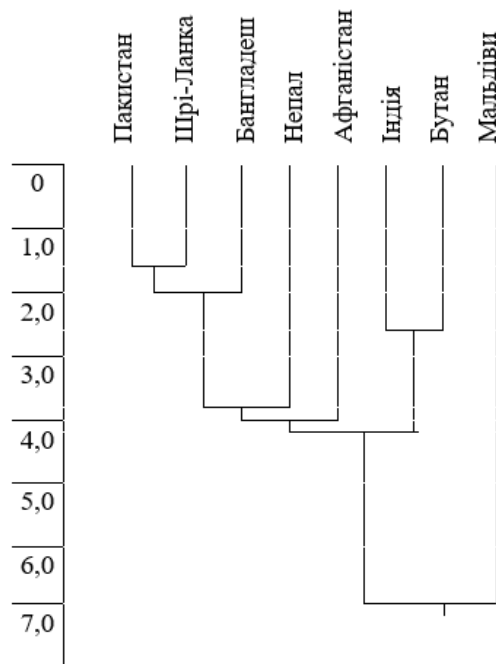

Рис. 7. Граф “дерево подібностей”
Побудовано авторами за власними розрахунками за даними: UNCTADStat Data Center

Щоб визначити групи об’єктів (підтипи), виконують розчленування графа “дерева подібностей” на підграфи. До найважливіших критеріїв розчленування вихідної множини об’єктів на кластери належать мінімізація внутрігрупової та максимізація міжгрупової дисперсії. Кількість кластерів часто визначається апріорно. Коли “дерево подібностей” вже побудоване, то за його зовнішнім виглядом можна визначити, які об’єкти утворюють певні кластери [6, с. 63]. За базу порівняння для таксономізації прийнято середньорегіональні значення показників.

За результатами математичних обчислень та аналізуючи побудований граф “дерево подібностей” виділено таксони. На першому кроці поділу, з максимальною дисперсією від інших країн Південної Азії, виокремлюються Мальдіви, яким притаманний загалом високий рівень економічного розвитку (хоча нижчий, ніж середньосвітовий), високий рівень експортної та імпорتنної квоти, визначальне значенням первинних продуктів у експорті товарів, дуже великий притік ПІІ. Дуже низькі особисті фінансові надходження з-за кордону визначаються малою

кількістю населення країни, високою зайнятістю у рекреаційно-туристичному господарстві. Мальдіви є центром притягання іноземних трудових мігрантів з регіону: на 2019р. у країні перебувало 69,2 тис. іноземців (13,0% населення, при 1,0% у регіоні), з них 92,8% - у працездатному віці, переважно чоловіки (жінки – 12,3%). Головними країнами походження є Бангладеш (40 тис.), Індія (15 тис.), Шрі-Ланка (7 тис.) [8].

Другу групу (таксон) формують країни, що мають відносно малу таксономічну відстань поміж собою (малу внутрігрупову дисперсію), проте велику відстань до інших таксонів. Індія та Бутан, попри відмінності у абсолютних площі, людності, економічному потенціалі мають низку структурних подібностей (зокрема, переважання у господарстві обробної промисловості, що значною мірою визначає експорт товарів). Значення показників країн групи є близькі до середнього. Бутан відрізняється високою імпоротною квотою (відображення малого розміру країни), низькою фінансовою глобалізацією. До цієї групи належать типові репрезентери макрорегіону, оскільки на Індію припадає 75–80% показників усієї Південної Азії.

За критерієм мінімальної внутрігрупової дисперсії на графі чітко виділяється таксон з трьох країн – Пакистан, Шрі-Ланка, Бангладеш. Визначальними особливостями для цієї групи країн є переважання продукції низькотехнологічних виробництв, зокрема, легкої промисловості, у структурі експорту товарів, також низька багаторічна інвестиційна привабливість країн, дуже високий рівень особистих фінансових надходжень з-за кордону. Останнє відображено у значній кількості трудових мігрантів з країн: 7,8 млн – з Бангладеш, 6,3 млн – з Пакистану, 1,8 млн – з Шрі-Ланки, головню з інших країнах Азії, що розвиваються, з високими і вище середнього рівнями доходів: нафтовидобувних Південно-Західної Азії, Південно-Східної Азії (Малайзія, Сінгапур), а також у Індії (39,7% мігрантів Бангладеш, 17,5% Пакистану, 8,3% Шрі-Ланка) [8]. До цієї групи, з відносно більшими відмінностями, тяжіють Непал й Афганістан. Подібність країн у таксоні має такі тенденції: нижче середнього і низький рівень економічного розвитку, низьку експортну квоту при дуже високій імпортній квоті, що виражається у дуже низькому покритті імпорту експортом, дуже низький притік ПП, високий рівень особистих фінансових надходжень з-за кордону. Структура експорту товарів за технологічним рівнем цих країн дуже відрізняється як між собою, так і від вище розглянутих трьох країн.

Один із ключових макрорегіонів світу за демографічним, гео економічним та потенціалом характеризується спільними рисами економічної глобалізації. Спектр показників зовнішньої торгівлі, відкритості економіки, рівня технологічності експорту, потоків інвестицій дає змогу виявити особливості й геопросторові відмінності економічної глобалізації серед країн Південної Азії. Найбільш комплексний підхід до виявлення таких відмінностей досягнуто завдяки методу багатовимірної таксономізації. Виокремлені за результатами багатовимірного методу групи країн відображають реальну картину диференціації країн за показниками економічної глобалізації: 1) Мальдіви, 2) Індія і Бутан, 3) інші країни Південної Азії. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі та інвестицій, діяльності транснаціональних компаній дозволяють стверджувати про чільне місце макрорегіону у глобальній гео економічній структурі світу.

Список використаних джерел

1. Книш М. М. Геопросторові особливості економічної глобалізації / М. М. Книш, О. І. Мамчур // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика: матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 21–23 травня 2015 р.). – Тернопіль : СМП “Тайп”, 2015. – С. 83–86.
2. Книш М. М. Регіональна економічна і соціальна географія світу (Латинська Америка та Карибські країни, Африка, Азія, Океанія) : навч. посібник / М. М. Книш, О. І. Мамчур. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 368 с.
3. Книш М. М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики : монографія. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. – 276 с.
4. Мамчур О. І. Новітні економічні типології країн світу / О. І. Мамчур, С. В. Сідорова // Геополітика і екогеодинаміка регіонів : науковий журнал. – Сімферополь : Кримський науковий центр Національної академії наук України, 2014. – Т. 10. – Вип. 2. – С. 141–146.
5. Мамчур О.І. Комплексні типології країн світу у суспільно-географічних дослідженнях / О. І. Мамчур // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика : матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю створення кафедри географії України та регіоналістики і 80-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського (м. Чернівці, 9–11 жовтня 2014 р.). – Чернівці, 2014. – С. 149–151.
6. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: навч. посібник / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 1994. – 304.
7. A.T. Kearney [Електронний ресурс] / Foreign Policy : Globalization Index. – Режим доступу : <http://www.atkearney.com>.
8. International Migrant Stock 2019: Country Profiles / United Nations, 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp>.
9. KOF Index of Globalization / Eidgenössische Technische Hochschule Zürich, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://globalization.kof.ethz.ch/query/showData>.
10. SAARC: Area of Cooperation, 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.saarcec.org/areaofcooperation/detail>.

11. Trade and Development Report 2020 / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2020>.
12. UNCTADStat Data Center / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>.
13. World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery / UNCTAD, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf

References

1. Global Trends 2025. A Transformed World. Report. Translated from English. Lviv: Litopys, , 2010. 188 p. (in Ukrainian)
2. Knysh M. M., Mamchur O. I. Regional Economic and Social Geography of the World (Latin America and Caribbean countries, Africa, Asia, Oceania). Educational textbook. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 013. 368 p. (in Ukrainian)
3. Knysh M. M. Human Geography of the Developing Countries: Promblems of Theory, Methodology and Methodics: monograph. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2019. 276 p. (in Ukrainian)
4. Mamchur O. I, Sidorova S. V. The Latest Economic Typologies of Countries. Geopolitika i ekogeodynamika regionov. Scientific journal. – Simferopol: Krymskyy Naukovyy tsentr Natsionalnoi akademiyi nauk Ukrainy, 2014. – T. 10. – Iss. 2. – Pp. 141–146. (in Ukrainian)
5. Mamchur O. I Complex country typology in human-geographical research // Geography, cartography, geographical education: history, methodology, practice: materials intern. scientific-practical conference dedicated to the 25th anniversary of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies and the 80th anniversary of the birth of Professor Yaroslav Zhupansky (Chernivtsi, October 9-11, 2014). - Chernivtsi, 2014. - P. 149–151. (in Ukrainian)
6. Shablyi O. I. Mathematical methods in socio-economic geography: textbook. - Lviv: Svit, 1994. - 304 p.
7. A.T. Kearney / Foreign Policy: A.T. Kearney Globalization Index A.T. Kearney [Electronic resource]. URL: <http://www.atkearney.com> (date of access: 12.11.2021) (in Ukrainian)
8. International Migrant Stock 2019: Country Profiles / United Nations, 2020 [Electronic resource]. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/countryprofiles.asp> (date of access: 04.12.2021)
9. SAARC: Area of Cooperation (official web-site) / SAARC, 2021 [Electronic resource]. URL: <http://www.saarc-sec.org/areaofcooperation/detail> (date of access: 12.11.2021)
10. Trade and Development Report 2020 / UNCTAD, 2021 [Electronic resource]. URL: <https://unctad.org/webflyer/trade-and-development-report-2020> (date of access: 06.12.2021)
11. UNCTADStat Data Center / UNCTAD, 2021 [Electronic resource]. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (date of access: 16.11.2021)
12. World Investment Report 2021: Investing in sustainable recovery / UNCTAD, 2021 [Electronic resource]. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf (date of access: 04.12.2021)

Надійшла до редколегії 10.12.2021